

УДК 37.013(438)

Юлія Гришук

ORCID iD 0000-0002-5306-0301

науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії освітології,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Тимошенка, 13-б, 04212 Київ, Україна
y.hryshchuk@kubg.edu.ua

РОЛЬ ПОЛІКУЛЬТУРНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТРАДИЦІЙ У РЕФОРМУВАННІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

У статті розглянуто роль полікультурних європейських традицій у реформуванні педагогічної освіти Республіки Польща. Проаналізовано основні положення документів Європейського Союзу з питань міжкультурної та полікультурної освіти. Охарактеризовано особливості формування полікультурної особистості в системі вищої педагогічної освіти Республіки Польща.

Ключові слова: міжкультурна освіта; полікультурна освіта; полікультурна особистість.

© Гришук Юлія, 2017

Вступ. Функціонування Європейського простору вищої освіти передбачає співробітництво національних систем вищої освіти та інтернаціоналізацію як процес створення нового міжнародного освітнього середовища. Одним із ключових напрямів освітньої політики Європейського Союзу є реалізація міжкультурної та полікультурної освіти, оскільки перед людиною постає необхідність навчитися жити в полікультурному суспільстві, організовувати міжкультурне спілкування з представниками різних культур, віросповідань, національностей тощо. Основні засади міжкультурної та полікультурної освіти, як відповідь на виклики сучасного світу, висвітлені у нормативно-правових документах Європейського Союзу, Ради Європи, ЮНЕСКО, Європарламенту та інших міжнародних організацій.

Республіка Польща реформує систему вищої педагогічної освіти відповідно до полікультурних європейських традицій. Найбільші університети країни здійснюють професійну підготовку вчителя для представників етнічних меншин. Саме тому в університетах Варшави, Кракова, Любліна активно розвивається україністика, русицистика тощо (Криstopчук Т. Є., 2011). Крім того, впроваджуються (Гавран М., 2014): 1) навчальні дисципліни полікультурного змісту («Полікультурна і міжкультурна освіта» (Білостоцький університет), «Міжнародна і міжкультурна комунікація» (Вроцлавський університет), «Національні меншини в європейських політичних системах» (Університет імені Марії Склодовської-Кюрі)); 2) навчальні курси полікультурного змісту («Культурні відмінності і полікультурність» (Інститут соціології Ягеллонського університету), «Суспільна полікультурність: теорія і практика» (Інститут економіки та управління Ягеллонського університету)).

Культурологічні проблеми освіти розглянуто в працях таких вітчизняних науковців, як О. В. Котенко, Р. А. Кравця, Н. Б. Ларіної, І. В. Соколової, Н. В. Якси та ін. Проблему розвитку полікультурної освіти у зарубіжних країнах досліджували М. І. Гавран, Я. Г. Гулецька, О. А. Івашко, О. С. Ковальчук, Т. Є. Криstopчук, О. К. Мілютіна, С. О. Сисоєва та ін. Проблеми полікультурності вивчали в своїх дослідженнях такі зарубіжні науковці, як Д. Бенкс, Ф. Дервін, С. Ніето, М. Кемаль-Айдін, С. Лухтенберг, К. Трепке, Б. Тонбулоглу та ін.

Проблеми полікультурної та міжкультурної освіти ґрунтовно досліджувалися у працях польських науковців (А. Гайдзіца, Я. Кужемпа, Я. Курзепа, Т. Левовицький, С. Мешальський, А. Розанська, Б. Станьковський, М. Собецький, У. Моршчинська, В. Моршчинський, З. Ясінський та ін.).

Мета статті – розглянути роль полікультурних європейських традицій у реформуванні педагогічної освіти Республіки Польща.

Документи Європейського Союзу з питань міжкультурної та полікультурної освіти. На думку М. Селятицького фундаментом реалізації міжкультурної та полікультурної освіти є Конвенція про захист прав людини та основних свобод – Європейська конвенція з прав людини (РЄ, 1950) (Селятицький М., 2008). У статті 14 Конвенції зазначено, що користування правами

та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою.

Віденська декларація (РЄ, 1993) регулює питання демократії, прав людини, національних меншин та боротьби з проявами расизму, ксенофобії, антисемітизму і нетолерантності. Декларація вказує на напрямок реалізації полікультурної освіти – освіта заради миру та безпеки. У 2000 р. Польща ратифікувала Рамкову Конвенцію про захист національних меншин (РЄ, 1995), у якій багато положень стосуються безпосередньо освітньої сфери. Так, у статті 12 описано рекомендації щодо конкретних освітніх дій: 1. Сторони, в разі необхідності, вживають заходи в галузях освіти та наукових досліджень із метою сприяння вивченню культури, історії, мови та релігії своїх національних меншин та більшості населення. 2. Сторони забезпечують належні умови для підготовки вчителів і доступу до навчальних посібників та сприяють контактам між учнями і вчителями, що належать до різних громад. 3. Сторони зобов'язуються створити особам, які належать до національних меншин, рівні можливості доступу до освіти всіх рівнів.

У Краківській декларації (Декларація європейських міністрів освіти «Освітня політика заради демократії і суспільної згуртованості: виклики і стратегії для Європи» (РЄ, 2000) міністри освіти рекомендують: формування міжкультурних навичок і вмінь у сфері особистих взаємовідносин і спілкування не тільки шляхом вивчення іноземних мов, але також шляхом пропагування поняття людської гідності, відповідальності у суспільному вимірі, толерантності, солідарності та демократії; освіту для меншин, які мігрують та для національних меншин, зокрема, ромів; освітні дії, особливо освіту вчителів, із метою запобігання новим злочинам проти людськості або заперечення злочинів, таких як Голокост та етнічні чищення, які трагічно позначили ХХ століття масовими порушеннями прав людини і основних цінностей, які пропагує Рада Європи. У пакеті Міжкультурне навчання, спільній публікації Ради Європи та Європейської Комісії (Страсбург 2000),

запропоновано визначення «міжкультурна освіта»: навчання про те, як ми сприймаємо інших людей, які суттєво відрізняються від нас (Ларіна Н. Б., 2013).

Звіт Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (РЄ, 1999) рекомендує проведення в Польщі конкретних дій, особливо у відношенні до проблеми антисемітизму, звертає увагу на виклики, що виникають із нових форм міграції. У звіті зазначено про поступ у польському законодавстві та зріст прийняття національних меншин (Селяницький М., 2008).

Спільним для усіх документів є положення про те, що міжкультурна та полікультурна освіта повинна стати постійним компонентом освітньої політики всіх європейських держав. Це завдання може бути виконане шляхом відповідної розробки навчальних планів та освітніх програм, а також впровадження основних принципів міжкультурної освіти в процес управління освітнім закладом та професійної підготовки вчителів. Варто зазначити, що розглянуті вище європейські документи імплементовано у законодавство Польщі.

Поняття «полікультурна освіта» у польському науковому просторі. У польському науковому просторі вживаються поняття «полікультурна освіта» та «міжкультурна освіта» з різним змістовим навантаженням. Такі учені, як С. Качор, Б. Грабовська, З. Пілат та інші вживають терміни «полікультурна», «міжкультурна», «інтеркультурна» освіта як синоніми. Разом з тим, Т. Левовицький, Є. Нікіторович, П. Гжибовський та інші розрізняють ці поняття за змістом. Полікультурність сприймається цими вченими як принцип державної політики по відношенню до різних культурних, етнічних та релігійних груп, співіснування різних мов у єдиній державі (Сисоєва С. О., 2012).

Полікультурна освіта у Польщі розглядається як: 1) складова компоненту професійної освіти, спрямована на засвоєння культурно-освітніх цінностей інших культур на основі знання культури своєї етнокультурної групи, а також взаємодію всіх культур на принципах взаєморозуміння, толерантності, діалогу та плюралізму, що є засобом протистояння дискримінації, націоналізму, расизму (Гулецька Я. Г., 2008); 2) процес і результат полікультурного розвитку та поведінки особистості, яка зможе повноцінно жити у багатомовній спільності (Ананьєва Н. В., 2007); 3) освіта,

що відображає необхідність співіснування людей з різною культурою, толерантне відношення до Іншого та до особливостей іншої культури, спрямована на покращення освітньої ситуації для етнічних груп, які проживають у межах однієї країни (Сисоєва С. О., 2012); 4) освіта та виховання особистості в дусі діалогічності, цінування культурних надбань людства, певним чином побудовану систему навчально-виховного процесу, в основі якої триєдина мета: усвідомлення різноманітності соціокультурного простору через оволодіння знаннями з полікультурності; виховання толерантної людини, здатної до функціонування в багатокультурному соціумі; розвиток умінь міжкультурного об'єднання на засадах рівноправності (Котенко О. В., 2011).

Дослідивши напрями впровадження полікультурної освіти в середні та вищі навчальні заклади Польщі, О. А. Івашко зазначає, що полікультурна освіта – це така модель навчання й виховання, яка передбачає як освіту національних меншин та етнічних груп, освіту іммігрантів, біженців, репатріантів, так і освіту про дані групи (наявність інформації в освітніх програмах шкіл, вищих навчальних закладів, а також у позашкільних установах) (Івашко О., 2011, с. 121). Полікультурна освіта значно інтенсифікує закріплення та досягнення студентами знань про культурну багатоманітність народів. Як наслідок, це дає можливість студентам усвідомити, що до інокультурних цінностей необхідно ставитися бережно, з повагою, оскільки вони віддзеркалюють досвід і мудрість усього народу (Кравець Р. А., 2013).

Змістове наповнення полікультурної освіти становить чотирьохкомпонентна структура (Ершов В. А., 2000, с. 7): опанування ключовими поняттями, які визначають різноманітність світу; розвиток соціокультурної ідентифікації особистості як умова розуміння і входження у багатокультурне середовище; формування поведінкових умінь, які складають діяльнісну сторону обізнаності у світовій культурі.

Фундатор напряму дослідження проблем полікультурної і міжкультурної освіти у Польщі є Т. Левовицький, який у своїй праці «Освіта в умовах полікультурності – від асиміляції до міжкультурної освіти та багатовимірної ідентичності» зазначає, що у сучасному світі явище полікультурності стає всеохоплюючим у зв'язку з тим, що

багатьох полікультурних суспільствах реалізуються різні моделі освіти. Ідеї розвитку міжкультурної освіти, її відмінності від освіти полікультурної розглядаються в таких роботах автора, як (Сисоєва С. О., 2014): «Полікультурність та освіта – традиція і витоки полікультурної освіти», «Полікультурність та освіта – перспективи міжкультурної освіти», «Учителі в умовах полікультурності – труднощі та чинники успіху», «Полікультурність і освіта – загальні проблеми та польський і український контексти», «Про досвід полікультурної освіти й перспективу міжкультурної освіти і педагогіки» та інших.

Таким чином, у польському науковому просторі існує декілька підходів до визначення полікультурної освіти. Проаналізувавши останні роботи польських дослідників можемо зробити висновок, що на сьогодні поняття «полікультурна освіта» та «міжкультурна освіта» розмежовують. Так, перше означає напрям державної політики, останнє – освіту, покликану навчати взаємному визнанню міжкультурних цінностей. Така освіта сприяє налагодженню відносин між людьми різної етнічності, культури та релігії та не нав'язує будь-яких освітніх завдань.

Формування полікультурної особистості в системі вищої педагогічної освіти. Сучасна соціокультурна ситуація у Республіці Польща визначає специфіку педагогічної освіти. У працях польських учених підкреслюється роль учителя у вирішенні полікультурних проблем суспільства і важливість його підготовки до роботи у полікультурному середовищі.

Можливість формування полікультурної особистості в системі вищої педагогічної освіти виходить із особливостей діяльності, де професійно-педагогічна підготовка спрямована на виконання функціональних ролей (Чобітько М., 2011, с. 39): виконавця, просвітителя, педагога. Орієнтація на традиційну знаннєву парадигму поступається місцем формуванню фахівця, який володіє ключовими компетенціями, що включають у себе елементи полікультурної освіти.

Геновефа Кочь-Сенюх у своїй праці «Міжкультурна комунікація як особлива цінність в освіті вчителів» наголошує, що сучасний діалог культур в суспільстві зумовлює багатовимірну перспективу культурознавчого аспекту підготовки вчителів. Саме тому постає завдання щодо створення авторських, оригінальних

програм підготовки вчителя, які стали б основою щодо озброєння вчителів знаннями й компетенціями, котрі дають змогу ефективно брати участь у взаємодії з представниками інших країн і культур (Сисоєва С. О., 2014). У цьому ж контексті І. В. Соколова зазначає, що вчитель має оволодіти полікультурною компетентністю, яка є результатом професійної підготовки особи у вищому навчальному закладі та в процесі неперервної педагогічної освіти. Полікультурна компетентність зумовлена сукупністю сформованих у фахівця компетенцій, які сприяють соціалізації особистості, формуванню у неї світоглядних та науково-професійних поглядів, формуванню педагогічної творчості та майстерності, визначають успішність діяльності, здатність до самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення впродовж життя (Соколова І. В., 2009).

Процес підготовки вчителів до роботи в полікультурному середовищі Б. Станьковський розглядає у двох площинах (Stankowski B., 2007): 1) пізнавальній: знайомство з феноменом міграції, засвоєння повідомлень з полікультурної тематики, основних прав людини тощо; 2) відносній: зближення до іммігрантів, що творять власну спільноту, до автохтонних родин. Також від зацікавлених впровадженням міжкультурної освіти вчителів очікується, щоб вони були компетентні в багатьох сферах, а саме: міжкультурні знання, мовна компетенція, відкритість на інші культури, толерантність щодо іншої людини.

Проблеми полікультурності, мультикультуралізму, діалогу культур, етнокультурної толерантності є переважно близькими за своєю сутністю, а тому, як вважає Н. В. Якса, залишаються спільними і принципи полікультурної професійної підготовки педагогів (Якса Н. В., 2008, с. 197), серед яких: урахування в системі професійної підготовки соціального запиту на відповідний рівень кваліфікації фахівців, у тому числі в контексті наявної полікультурної ситуації; впровадження у систему професійної підготовки вчителя вивчення етнокультурного досвіду регіону й держави загалом; формування в ході професійної підготовки знань, умінь та навичок професійної діяльності в полікультурному освітньому просторі.

Науковці переконані, що запровадження полікультурної освіти у вищих навчальних закладах дозволило розширити горизонти професійної діяльності

студентів і сприяє формуванню у них поліфонічного сприйняття світу. Така освіта культивує, перш за все, толерантність як певну норму поведінки, як моральний ідеал. Запровадження полікультурної освіти забезпечує усіх, хто навчається, незважаючи на стать, соціальну, расову, етнічну, культурну приналежність рівні можливості для здобуття повноцінної освіти у вищих навчальних закладах. Опираючись на принцип багатокультурності, викладачі виховують у студентів визнання та повагу до мов і культур (Кравець Р. А., 2013). До того ж активна міжкультурна взаємодія, розуміння різних культурних особливостей сприяє кращому усвідомленню власної культури.

Висновки. В об'єднаній Європі усвідомлюють, що європейське культурне багатство ґрунтується як на спільній культурній спадщині, так і на розмаїтті культур. Саме тому у європейських країнах значну увагу приділяють об'єднанню зусиль національних, регіональних і місцевих лідерів, громадських спілок, культурних посередників для досягнення і підтримки взаєморозуміння між культурними, соціальними і релігійними групами (Мілютіна О., 2011).

Освіта і виховання у сучасній Польщі ґрунтується на засадах полікультурності, що відповідає соціальним запитам суспільства. Реформування освіти Польщі до вимог Європейського Союзу сприяло інтенсивному зростанню кількості методичних курсів, педагогічних семінарів, конференцій з полікультурної тематики, модернізації навчальних планів і програм, розробці нових підручників, посібників, методичних рекомендацій тощо. Важливий акцент робиться на їх практичному спрямуванні, як наслідок – попередження релігійних, соціальних і політичних конфліктів у полікультурному суспільстві. Крім того, враховуючи тенденції розвитку євроінтеграційних процесів, у Польщі створено ряд механізмів щодо регулювання можливих конфліктів такого характеру. Зокрема, варто відзначити нормативно-правову базу Польщі у сфері полікультурної і міжкультурної освіти, яка утверджує концептуальні принципи поліетнічності та полікультурності в європейській освіті.

Література

1. Ананьєва Н. В. Організаційно-педагогічні засади діяльності полілінгвістичної гімназії: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 – «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Н. В. Ананьєва. – Київ, 2007. – 25 с.
2. Гавран М. Полікультурний аспект професійної підготовки вищих навчальних закладів Канади та Польщі / Мар'яна Гавран, Наталія Жорняк // Порівняльно-педагогічні студії. – 2014. – № 4(22). – С. 85-90.
3. Гулецька Я. Г. Полікультурна освіта студентської молоді в університетах США: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Я. Г. Гулецька. – К., 2008. – 19 с.
4. Ершов В. А. Поликультурное образование в системе образовательной подготовки учащихся средней школы: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / В. А. Ершов. – М., 2000. – 194 с.
5. Івашко Олена. Готовність польської школи до реалізації концепцій полікультурної освіти / Олена Івашко // Проблеми полікультурності у неперервній професійній освіті: наук. видання / За ред. чл.-кор. НАПН України К. В. Балабанова, С. О. Сисоевої, проф. І. В. Соколової. МОНМС. Маріупольський держ. ун-т. – Маріуполь: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2011. – 164 с. – С. 120-125.
6. Котенко О. В. Розвиток полікультурної компетентності вчителів світової літератури в системі післядипломної освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – «Теорія і методика професійної освіти» / О. В. Котенко. – Київ, 2011. – 23 с.
7. Кравець Р. А. Структурні компоненти полікультурної компетентності майбутніх фахівців аграрної галузі / Р. А. Кравець // Неперервна професійна освіта. – 2013. – С. 80-86.
8. Кристопчку Т. Є. Полікультурний підхід у системі педагогічної освіти України та країн Європейського Союзу / Т. Є. Кристопчук // Проблеми полікультурності у неперервній професійній освіті: наук. видання / За ред. чл.-кор. НАПН України К. В. Балабанова, С. О. Сисоевої, проф. І. В. Соколової. МОНМС. Маріупольський держ. ун-т. – Маріуполь: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2011. – 164 с. – С. 103-108.
9. Ларіна Н. Б. Міжкультурна освіта державного службовця в контексті європейських стандартів: навч.-метод. матеріали / Н. Б. Ларіна, О. М. Руденко ; уклад. Г. І. Андрейчик. – К. : НАДУ, 2013. – 68 с.
10. Мілютіна О. К. Полікультурна освіта школярів у Великій Британії: [монографія] / Ольга Костянтинівна Мілютіна. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – 192 с.
11. Мілютіна О. Полікультурна освіта молоді шкільного віку: європейський підхід / Ольга Мілютіна // Порівняльно-педагогічні студії. – 2011. – № 3-4. – С. 33-41.
12. Селятицький М. Міжкультурна освіта у світлі документів Ради Європи та Європейського Союзу / Мирослав Селятицький // Міжкультурна освіта. Порадник для вчителя. – Варшава, 2008. – 176 с. – С. 9-15.

13. Сисоєва С. О. Культурологічні концепти освітології та розвиток полікультурного суспільства / С. О. Сисоєва // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2012. – № 1-2. – С. 28-36.
14. Сисоєва С. О. Проблеми полікультурної освіти у педагогічних дослідженнях польських учених / С. О. Сисоєва // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2014. – Вип. 2. – С. 87-92.
15. Соколова І. В. Формування полікультурної компетентності у майбутніх учителів-філологів / І. В. Соколова, О. А. Івашко // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ: БДПУ, 2009. – №1. – С. 117-123.
16. Чобітько Микола. Компоненти полікультурної освіти у професійній підготовці майбутніх педагогів / Микола Чобітько // Проблеми полікультурності у неперервній професійній освіті: наук. видання / За ред. чл.-кор. НАПН України К. В. Балабанова, С. О. Сисоєвої, проф. І. В. Соколової. МОНМС. Маріупольський держ. ун-т. – Маріуполь: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2011. – 164 с. – С. 38-42. – С. 39.
17. Якса Н. В. Професійна підготовка майбутніх учителів: теорія і практика міжкультурної взаємодії в умовах Кримського регіону: Монографія / Н. В. Якса. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – 568 с. – С. 197.
18. Dervin F. Towards post-intercultural teacher education: analyzing «extreme» intercultural dialogue to reconstruct interculturality [Text] / F. Dervin // European Journal of Teacher education. – 2014. – Vol. 38, Issue 1. – P. 71-86. DOI: 10.1080/02619768.2014.902441
19. Stankowski B. Wychowanie w duchu wielokulturowosci. Raport y badan empirycznych wsrod nauczycieli na Podhalu / Bogdan Stankowski. – Krakow: Wydawnictwo WAM, 2007. – 131 s.

РОЛЬ ПОЛИКУЛЬТУРНЫХ ЕВРОПЕЙСКИХ ТРАДИЦИЙ В РЕФОРМИРОВАНИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ ПОЛЬША

Гришук Юлия, научный сотрудник научно-исследовательской лаборатории освитологии,
Киевский университет имени Бориса Гринченко, ул. Тимошенко, 13-б, 04212 Киев,
Украина, y.hryshchuk@kubg.edu.ua

В статье рассмотрена роль поликультурных европейских традиций в реформировании педагогического образования Республики Польша. Проанализированы основные положения документов Европейского Союза по вопросам межкультурного и поликультурного образования. Охарактеризованы основные концепции поликультурного образования и особенности формирования поликультурной личности в системе высшего педагогического образования Республики Польша.

Ключевые слова: *межкультурное образование; поликультурное образование; поликультурная личность.*

THE ROLE OF MULTICULTURAL EUROPEAN TRADITIONS IN THE REFORM OF PEDAGOGICAL EDUCATION IN THE REPUBLIC OF POLAND

Hryshchuk Yuliia, researcher of Scientific-Research Laboratory of Educology, Borys Grinchenko Kyiv University, Timoshenko st. 13-b, 04212 Kyiv, Ukraine, y.hryshchuk@kubg.edu.ua

The content of multicultural education, specifics of its implementation in the educational environment of Poland has been analyzed in the article. As have been proved by experience of developed countries, including Poland, the needs of modern educational practices give rise to the need for training of a multicultural teacher who conduce to the preparation of young generation to be ready to live and act in an open civilizational cultural environment.

The basic provisions of European Union documents on intercultural and multicultural education are analyzed.

The article deals with the pedagogical research Polish scientists, which address the problem of cultural education. Research of Polish scientists relies on significant achievements of Polish science teaching and practice to implement cultural approach to education. Solving the problems of multicultural education in Poland contributes to a clear distinction between multicultural and intercultural education, the definition in law concepts of national minorities, ethnic groups, etc.

The study of multicultural and intercultural education in Poland aimed to solve the internal problems of the Polish education and to address problems related to European integration, a sense of belonging to the European community, which is certainly a positive and significant value to the Polish society. However, the processes of European integration actualize finding ways to preserve their identity, culture and traditions of the Polish people.

Keywords: *intercultural education; multicultural education; multicultural identity.*

Стаття надійшла до редакції 10.01.2017

Прийнято до друку 16.02.2017

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Ananieva N. V. (2007). Orhanizatsiino-pedahohichni zasady diialnosti polilinhvistychnoi himnazii [Organizational and pedagogical principles of polylinguistic gymnasia]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv, 25 (ukr).
2. Ghavran M. (2014). Polikuljturnyj aspekt profesijnoji pidghotovky vyshhykh navchaljnykh zakladiv Kanady ta Poljshhi [Policultural aspect of training of higher education institutions in Canada and Poland]. Comparative educational studies (4(22)), 85-90 (ukr).
3. Huletska Ya. H. (2008). Polikulturna osvita studentskoi molodi v universytetakh SShA [Polycultural education of students in the United States]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv, 19 (ukr).

4. Ershov V. A. (2000). Polikul'turnoe obrazovanie v sisteme obrazovatel'noy podgotovki uchashchihsja srednej shkoly [Polycultural education in the system of educational training of secondary school students]. Candidate's thesis. M., 194 (rus).
5. Ivashko Olena. (2011). Hotovnist polskoi shkoly do realizatsii kontseptsii polikulturnoi osvity [The willingness of the Polish school to implement the concepts of polycultural education]. MONMS. Mariupolskyi derzh. un-t. Mariupol: Vyd-vo «Noulidzh» (donetske viddilennia), 2011, 120-125 (ukr).
6. Kotenko O. V. (2011). Rozvytok polikulturnoi kompetentnosti vchyteliv svitovoi literatury v systemi pisliadyplomnoi osvity [The development of polycultural competence of teachers of world literature in post-graduate education]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv, 23 (ukr).
7. Kravets R. A. (2013). Strukturni komponenty polikulturnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv ahrarnoi haluzi [Structural components of polycultural competence of future specialists of agricultural sector]. Continuing Professional Education: Theory and Practice, 80-86 (ukr).
8. Krystopchku T. Ye. (2011). Polikulturnyi pidkhid u systemi pedahohichnoi osvity Ukrainy ta krain Yevropeiskoho Soiuzu [Policultural approach to the pedagogical education system of Ukraine and the European Union]. MONMS. Mariupolskyi derzh. un-t. Mariupol: Vyd-vo «Noulidzh» (donetske viddilennia), 103-108 (ukr).
9. Larina N. B. (2013). Mizhkulturna osvita derzhavnoho sluzhbovtisia v konteksti yevropeyskykh standartiv [Intercultural education of a civil servant in the context of European standards]. Kyiv: NADU, 68 (ukr).
10. Miliutina O. K. (2008). Polikulturna osvita shkoliariv u Velykii Brytanii: monohrafiia [Polycultural education of schoolchildren in the United Kingdom: monograph]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 192 (ukr).
11. Miliutina O. (2011). Polikulturna osvita molodi shkilnoho viku: yevropeyskyi pidkhid [Polycultural education of young people of school age: the European approach]. Comparative educational studies (3-4), 33-41(ukr).
12. Seliatytskyi M. (2008). Mizhkulturna osvita u svitli dokumentiv Rady Yevropy ta Yevropeiskoho Soiuzu [Intercultural education in light of the documents of the Council of Europe and the European Union]. Intercultural Education. Teacher Advisor. Varshava, 9-15 (ukr).
13. Sysoieva S. O. (2012). Kulturolohichni kontsepty osvitolohii ta rozvytok polikulturnoho suspilstva [Cultural development concepts for Educology and multicultural society]. Continuing Professional Education: Theory and Practice (1-2), 28-36 (ukr).
14. Sysoieva S. O. (2014). Problemy polikulturnoi osvity u pedahohichnykh doslidzhenniakh polskykh uchenykh [The problems of polycultural education in pedagogical research of Polish scientists]. The Pedagogical Process: Theory and Practice (2), 87-92 (ukr).
15. Sokolova I. V. (2009). Formuvannia polikulturnoi kompetentnosti u maibutnikh uchyteliv-filolohiv [Formation of polycultural competence of future teachers of philology]. Zbirnyk naukovykh prats Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu (Pedahohichni nauky). Berdiansk: BDPU, 1, 117-123 (ukr).

16. Chobitko Mykola. (2011). Komponenty polikulturnoi osvity u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh pedahohiv [Components of polycultural education in the training of future teachers]. MONMS. Mariupolskyi derzh. un-t. Mariupol: Vyd-vo «Noulidzh» (donetske viddilennia), 38-42 (ukr).

17. Yaksa N. V. (2008). Profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv: teoriia i praktyka mizhkulturnoi vzaiemodii v umovakh Krymskoho rehionu: Monohrafiia [Professional training of future teachers: the theory and practice of intercultural interactions in the Crimean region: Monograph]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 197 (ukr).

18. Dervin F. (2014). Towards post-intercultural teacher education: analyzing “extreme” intercultural dialogue to reconstruct interculturality [Text]. European Journal of Teacher education. Vol. 38, Issue 1, 71–86. DOI: 10.1080/02619768.2014.902441 (eng).

19. Stankowski B. (2007). Wychowanie w duchu wielokulturowosci. Raport y badan empirycznych wsrod nauczycieli na Podhalu. Krakow: Wydawnictwo WAM, 131 (pol).